

Mariusz Gulczyński

POLITOLOGIA
PODRĘCZNIK AKADEMICKI

ALMAMER
WYŻSZA SZKOŁA EKONOMICZNA

WARSZAWA 2010

RECENZENCI

prof. dr hab. Mirosław Karwat
prof. dr hab. Jerzy Kornaś

REDAKCJA I KOREKTA

Halina Bogusz

SKŁAD I ŁAMANIE

Beata Kocój

PROJEKT OKŁADKI

Tomasz Fabiański

ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna

01-201 Warszawa, ul. Wolska 43

www.almamer.pl

© Copyright by ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2010

ISBN 978-83-60197-90-5

DRUK I OPRAWA

Zakład Wydawniczy DrukTur Sp. z o.o.

01-201 Warszawa, ul. Wolska 43

tel. 022 321 85 03

e-mail: wydawnictwo@druktur.com.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
-----------------	---

Wykład 1

CZYM JEST POLITYKA?	13
Geneza polityki	16
Społeczne funkcje polityki	21
Główne etapy postępu w naukowym definiowaniu polityki	26
Pytania	33

Wykład 2

POLITYCZNE UPODMIOTOWIENIE I UPRZEDMIOTOWIENIE	35
Czym jest upodmiotowienie i uprzedmiotowienie?.	36
Geneza podziału na upodmiotowionych i uprzedmiotowionych	39
Determinanty upowszechniania podmiotowości	42
Główne aspekty procesów upodmiotowiania	45
Nowe aspiracje do podmiotowości	52
Pytania	54

Wykład 3

CELE I NARZĘDZIA DZIAŁALNOŚCI POLITYCZNEJ	55
Cele działalności politycznej	56
Władza i wpływ – narzędzia realizacji celów politycznych	60

Legitymizacja władzy politycznej	66
Patologie działalności politycznej	69
Pytania	72

Wykład 4

METODY DZIAŁALNOŚCI POLITYCZNEJ	73
Metody oddziaływania na świadomość	74
Metody wymuszania zachowań środkami przymusu i przemocy	80
Metody kontestacji	82
Negocjacje i kompromis	86
Pytania	88

Wykład 5

FORMY I FUNKCJE POLITYCZNEGO ZORGANIZOWANIA SPOŁECZEŃSTW	89
Czym jest państwo	89
Inne rodzaje samoorganizacji społeczeństw	99
Partie polityczne i systemy partyjne	101
Rodzaje i funkcje stowarzyszeń społecznych	108
Pytania	111

Wykład 6

RODZAJE I FUNKCJE POLITYCZNEGO OPROGRAMOWANIA	113
Prawne i statutowe regulacje	114
Etyka a polityka	115
Ideologie polityczne	120
Polityczne strategie i programy	126
Kultura polityczna	127
Pytania	131

Wykład 7

SYSTEMY POLITYCZNE	133
Właściwości systemowej metody badawczej	133

Systemy polityczne	139
Pytania	143

Wykład 8

TYPY WSPÓŁCZESNYCH SYSTEMÓW POLITYCZNYCH	145
Demokratyczne systemy polityczne	147
Monokratyczne systemy polityczne	157
Pytania	177

Wykład 9

PRZEOBRAŻANIE SYSTEMÓW POLITYCZNYCH	179
Główne etapy i prawidłowości	180
Metody przeobrażeń	184
Wnioski z doświadczeń	195
Pytania	196

Wykład 10

SPOŁECZNE FUNKCJE POLITOLOGII	197
Fundamentalna funkcja badań politologicznych i jej bariery	200
Funkcje konkretne	205
Pytania	210

Wykład 11

WŁAŚCIWOŚCI NAUKOWEGO POZNAWANIA POLITYKI	211
Zasady naukowego poznawania i badania	211
Etapy i metody naukowego poznania	214
Sposoby artykułowania wiedzy o zjawiskach politycznych	220
Pytania	223

Wykład 12

ALTERNATYWNE ORIENTACJE W POLITOLOGII	225
Główne przejawy politycznej stronniczości w politologii	228

Kontrowersyjne sposoby definiowania polityki	230
Pytania	239
Zakończenie	241
Bibliografia	243

WSTĘP

Adresatami tego podręcznika są zainteresowani – z racji zaangażowania politycznego bądź studiów – wiedzą o:

- polityce – jej miejscu i roli w życiu społecznym, prawidłowościach i patologiach w jej pojmowaniu i realizowaniu;
- podstawowych aspektach stosunków politycznych – podmiotowości i przedmiotowości, władzy i podporządkowaniu, celach, narzędziach i metodach działalności politycznej;
- systemach politycznych – uwarunkowaniach ich charakteru przez systemy społeczne, głównych formach organizacyjnych i typach, sposobach oprogramowania za pomocą prawa, ideologii, etyki i kultury politycznej, strategii i programów zdobywania i sprawowania władzy oraz o determinantach ich różnicowania i sposobach przeobrażania;
- politologii – jej funkcjach, alternatywnych orientacjach oraz zasadach i metodach poznawania i przekazywania wiedzy politologicznej.

Polityka bywa postrzegana, badana i nauczana na wiele różnych sposobów. Główne z tych różnic sprowadzają się do wyjaśniania zjawisk politycznych z odmiennych punktów widzenia:

- socjocentrycznego – skoncentrowanego na definiowaniu miejsca i roli polityki w całokształcie życia społecznego,
- kratocentrycznego (od greckiego *krátos* – władza) – skoncentrowanego na problemach zdobywania i sprawowania władzy i interesach związanych z tą działalnością grup.

Sposób wyjaśniania i porządek wykładów w tym podręczniku wynika z konsekwentnego stosowania się do reguł socjocentrycznej interpretacji polityki. Służyć temu winno konsekwentne demistyfikowanie polityki, akcentowanie jej istotnej wprawdzie, lecz ograniczonej roli w społecznej egzystencji, ujawnianie nie tylko

pozytywnych aspektów, lecz i skłonności do patologicznych wynaturzeń, oraz wskazywanie remediów pomocnych w ich przewyciężaniu.

Zawarte w tej publikacji wprowadzenie w wiedzę politologiczną ma charakter propedeutyczny – pomocny w opanowywaniu podstawowych umiejętności naukowego rozpoznawania istoty zjawisk politycznych oraz w dalszym kształceniu i samokształceniu w tej dziedzinie za pomocą literatury, obserwacji zdarzeń politycznych oraz osobistego w nich uczestnictwa.

Właściwa współczesności wszechobecność polityki i medialnych informacji o zjawiskach politycznych istotnie ułatwia, ale i utrudnia wprowadzanie w naukową wiedzę o tej problematyce.

Ułatwia, gdyż potęguje zainteresowanie polityką i zapotrzebowanie na naukowe uporządkowanie i oświetlenie wiedzy potocznej o tej istotnej sferze życia społecznego.

Utrudnia, ponieważ wiedza potoczna bywa dość często nie tylko odmienna, ale i sprzeczna z wiedzą naukową. Tak bywa w każdej dziedzinie – czego klasycznym przykładem jest sprzeczność wywnioskowanego z potocznej obserwacji poglądu, iż Słońce kręci się wokół Ziemi – z naukową konstatacją, że dzieje się wręcz odwrotnie. Podobnego rodzaju mylnych sądów o polityce jest bodaj więcej niż w innych dziedzinach ludzkich zainteresowań i większe są trudności z ich przewyciężaniem. Polityka bowiem to sfera sprzecznych interesów społecznych, większe zatem w tym obszarze tendencje upowszechniania poglądów nie tyle zgodnych z prawdą, ile z interesami upowszechniających nie tylko prawdziwe, ale i fałszywe informacje.

Sposób wykładu zastosowany w tym podręczniku stanowi skojarzenie dwojakiego rodzaju właściwości: z jednej strony – prezentowania aktualnego stanu wiedzy w tej dziedzinie, z drugiej zaś – stanowiska autora w kwestiach dyskusyjnych i spornych, liczniejszych bodaj w tej dyscyplinie niż w innych.

Traf sprawił, że podpisujący się pod tym tekstem był pierwszym polskim doktorem nauk politycznych po restytuowaniu w Polsce politologii w połowie lat 60. ubiegłego wieku. W merytorycznych treściach tego podręcznika, sposobach ich wykładania i egzekwowania wykorzystuje zatem zarówno swoje czterdziestoletnie doświadczenie poznawania i nauczania politologii, jak i to, co uznał za najbardziej użyteczne dla wprowadzenia w wiedzę o tej problematyce z bogatej polskiej i światowej literatury przedmiotu. To sprawia, że podręcznik nie jest prostą kompilacją wiedzy zaczerpniętej z cudzych tekstów, lecz dziełem w istotnej mierze autorskim, prezentującym nie tylko wnioski, ale i proces kreowania wiedzy o polityce.

Autor zakłada, że uważny Czytelnik dostrzeże i doceni wprowadzanie w arkana wiedzy o tej sferze w sposób jakościowo odmienny od pozostałego z czasów dominacji autorytarnych i imperialnych systemów koncentrowania uwagi na kwestiach zdobywania i sprawowania władzy państwowej, z pominięciem bądź wtórnym wy-

jaśnianiem społecznej służebności – a bywa i że szkodliwości – polityki, polityków i instytucji politycznych wszelkiego typu i autoramentu. Przewyciężaniu takich tendencji służyć winno skojarzenie pozytywnego wykładu – z krytyką interpretacji mylnych i sprzecznych z wymogami demokracji.

Krytyką konieczną, bowiem właściwy współczesności postęp w politycznym działaniu – upowszechnianiu demokracji i politycznej podmiotowości całych społeczeństw – wymaga podobnej rangi postępu w politologicznym myśleniu. Upowszechniania wiedzy wolnej od eklektyzmu i bezkrytycznego powielania interpretacji skażonych afirmacją systemów opartych na zniewoleniu i nierównoprawności społeczeństw.

Ten sposób wprowadzania w wiedzę politologiczną jest szczególnie wskazany na akademickim poziomie studiów, różniących się od nauczania na poziomie podstawowym i średnim obowiązkiem niepoprzestawania na pozytywnej prezentacji dorobku nauki, lecz wdrażania do krytycznej oceny jej aktualnego stanu i przysposabiania do uczestnictwa w jej wzbogacaniu.

Celem przedmiotu „Nauka o polityce”, a zatem i tego podręcznika, jest wyposażenie zaczynających studia politologiczne w swego rodzaju „skrzynkę narzędziową” – elementarną wiedzę pomocną zarówno w dalszym, wnikliwszym poznawaniu tej problematyki, jak i w samodzielnym naukowym rozszyfrowywaniu zjawisk politycznych. Wymaga to od studiującego nie nastawienia na bierne „wkuwanie” wiedzy politologicznej po to tylko, by „zaliczyć” ten przedmiot, lecz aktywne poznawanie i konfrontowanie wiedzy o polityce z polityczną praktyką.

Sedno różnicy między biernym a czynnym studiowaniem politologii – a i każdej innej dyscypliny naukowej – ilustruje trafnie znany przykład z wędką i rybą. W podręczniku tym studiujący znajdą zarówno „ryby” – czyli kwintesencję elementarnej wiedzy politologicznej, jak i „wędkę” – prezentację środków i metod poznawania i kształtowania procesów politycznych.

Nastawionych na to, by brać tylko „ryby” – odkrytą przez innych wiedzę – ostrzegam, że jest to wprawdzie łatwiejsze, lecz nie przygotowuje do samodzielnego uczestniczenia w polityce i politologii. Kształci wyrobników zdolnych do wykonywania zadań, których sens rozumieją inni, wystarczy zatem, by rozumieli i wykonywali polecenia. Uzależnionych zatem przez całe życie od posiadaczy „wędek” – czyli narzędzi poznawania i kształtowania politycznej rzeczywistości.

Zachęcam zatem do brania nie tylko „ryb” wiedzy, ale i „wędek” umiejętności poznawczych – jest to wprawdzie doraźnie trudniejsze, lecz kształcące twórców zdolnych do samodzielnego określania celów i sposobów realizacji zadań, czerpiących satysfakcję z niepowtarzalnej przygody, jaką jest możliwość rozumienia i kształtowania warunków egzystencji swej i swojej społeczności.

Skutecznej realizacji tych zadań służyć może nie poprzestawanie w procesie studiów na biernym czytaniu i słuchaniu, lecz aktywne włączanie się w proces poznawania i posługiwania się wiedzą przez konfrontowanie jej z polityczną

praktyką. Pomocne w tym być winno stosowanie w procesie studiów pozytywnej zasady 3 Z = Zrozumieć + Zapamiętać + Zastosować. Bywa, że studiujący próbują to zastąpić regułą negatywną: Zapamiętać – Zdać – Zapomnieć. Ten sposób może być wprawdzie pomocny doraźnie w formalnym zaliczeniu przedmiotu, lecz w skutkach bywa podobny do wyrzucenia „skrzynki narzędziowej” niezbędnej w dalszym toku studiów i w przyszłej praktyce. W rezultacie doraźne ułatwienie okazuje się perspektywnie utrudnieniem podobnym do zaliczania biegu maratońskiego stumetrówkami.

* * *

Podręcznik ten jest w warstwie definicyjnej tożsamy z moimi wcześniejszymi publikacjami politologicznymi – w szczególności z wydaną przed dwoma laty *Nauką o polityce*. Główna zmiana w tematyce i treści wykładów wynikała z wydzielenia w odrębny przedmiot pt. „Nauka o państwie i prawie” zakreślonej tym tytułem problematyki, wykładanej uprzednio łącznie z propedeutyką politologii. Zmiana ta jest szczególnie zasadna i konieczna współcześnie. Niezależnie bowiem, jak kto rozstrzyga spór o to, co było pierwotne – „jajo” polityki” czy „kura” państwa, w erze globalizacji i integracji europejskiej bezsporne się staje, że polityka wylała się poza ramy państwowe i „jajo” polityczne jest obecne nie tylko w państwowej formie, ale i w wielu innych, legalnych i nielegalnych postaciach. Wprowadzenie w tę dziedzinę wiedzy trzeba zatem zaczynać, koncentrując się na wyjaśnieniu natury szerszego fenomenu, jakim jest polityka, i nie ograniczać toku wykładu do ram państwa.

Równie istotną modyfikacją jest mocniejsze wyeksponowanie w tym podręczniku – nie tylko *implicite*, lecz i *explicite* – socjocentrycznej interpretacji polityki. Rozpatrywanie tej problematyki z punktu widzenia interesów całej społeczności, a nie tylko czy głównie elit politycznych, jest konieczne dla wspierania procesów demokratyzacji – przewycięzania pozostałego po czasach dominacji systemów autorytarnych i imperialnych kratocentrycznego koncentrowania polityki i politologii na interesach i potrzebach sprawujących władzę.

Podręcznik powstawał w trakcie nauczania tej problematyki na Wydziale Politologii Wyższej Szkoły Ekonomicznej ALMAMER w Warszawie. Konfrontacja treści wykładów z recepcją studentów była pomocna w uściśnianiu treści i czelowaniu formy stosownie do potrzeb dydaktycznych.

Pierwszym czytelnikiem i zarazem rzetelnym recenzentem merytorycznym i stylistycznym był mój Syn Stanisław Gulczyński.

Istotnym wsparciem były uwagi i sugestie Współpracowników oraz Recenzentów i Redaktora.

Odnotowując z wdzięcznością wszystkie formy dotychczasowej pomocy w klarowaniu wiedzy politologicznej, zapraszam Czytelników do kontynuacji współmyślenia o tej wciąż żywej i zmiennej problematyce przez przekazywanie opinii na adres e-mailowy gulmar@wp.pl lub w komentarzach do moich tekstów publikowanych w Internetowej Encyklopedii Googli Knol – w szczególności do hasła: Politologia – a knol by Mariusz Gulczyński.